

Fiatal szlovákiai magyar költők

KESZELI FERENC: OSTROMLÉTRA

Nagyon találó ez a kötet cím. Keszeli Ferenc költészete valóban „ostromlétra”, sajnos, nincs hová leállítania, s nincs mihez támasztania, meg aztán a létra sem alkalmas ostromlásra. Így hát csak szándékai szerint ostromlétra, bár világának lényege ez a törekvés. „Ostromlétrám szeleknek döntve a semmi felé megyek”, „a cél a szent messze semmiben a csönd” — vallja a költő. Mivel lázadása nem tudatos, nem célszerűen épített ostrom, képeiből hiányzik a felemelő, költészetté magasztító finom összekapcsoló elem, s ezért bizarr elgondolásai erőtlenekek és rosszak maradnak: „alattad a vakság vízzel felégetve”, „estére megzárul szánkban a köd”. A játékos elemnek nagyobb értéket tulajdonít, nagyobb funkciót szán, mint amennyit az elbír. A verset gyakran egy-két szóviccre bizza, a játékos ötlet azonban nem képes nála költészetet teremteni. Jóllehet groteszk ötletei mélyén olykor fölcsillan a mélyebb tudatosság fénye is, s ilyenkor az ötlet nagyobb összefüggések hordozására lesz képes. A játékkocka mondandóval gazdagodik: a történelem a nagy egymásra-következések rendje, az előrehaladás menetét azonban megtöri a háború, a fejlődés menetét kizökkenti — időlegesen, de aztán a nagy pusztulások után ismét folytatódik minden. Ilyesféle lehet a váza annak a jelentéskomplexumnak, melyet a *Történelem* című „játékkocka” hordoz, s melyet csak a vers külső formájának vizuális képe tehet teljessé:

Egy
Kettő
Há
örú
Rom

Legtöbbször azonban a versvilág mögött munkáló mély székszis és kiábrándultság az értelmetlenségig túlozza a groteszk és játékos elemeket, vagy olyan mélyre rejti üzenetüket, hogy az érdektelen felszín nem indít felkutatásukra (*Óda, Egyenlet* stb.). A logikátlan képömléseket egyedül az ironia fogadtatja el. Különösen az önironikus hangvételben látszanak eredményesnek az ilyen elemek, de igazi költői értéket itt sem tudnak teremteni:

*megszülettem kőrisfaárnyékban
legbelül vas vagyok
azon túl tojás
jávorszarvas szemével
hőesésnek látzom.*

Az önironiának finomabb, értékeesebb változatát mutatja a kötet két legjobb darabja, a *Csendes tűzözön* és *A gyermekkor szentélyei*. Mindkét vers a couleur locale erejével hat, melyet a költő saját önportréján vetít keresztül. A városi atmoszférát éppoly találóan ragadja meg, mint a gyermekkor falusi világának különféle ízeit,

a „kazlak ropogó tövé”-t, a „kenderföldek sűrű erdejé”-t, a „képzelt nászok szín-
helyé”-t. A fegyelem s az arányok tisztelete, úgy tetszik, egyelőre Keszeli Ferenc
költészetében is nagyobb értékek termője, mint a parttalan és iránytalan lázadás.

KULCSÁR FERENC: NAPKITÖRÉSEK

Kevés lírát, de annál több türelmetlen keresést, sokirányú kísérletezést mutat fel Kulcsár Ferenc kötete. Egyelőre még a kísérlet minden buktatójával, fegyelméletlenségével. Inkább csak érdekes és újat sejtető témái, ötletei vannak, hibátlan verse talán egyetlenegy sincs. Költészete a félkész ételekhez hasonlítható: minden együtt van már, de még nincs elkészítve, tartalmi ezért csökkentett értékűek még. Csupán kötetének struktúrája példás, lírai énjének lényegi mozdulásait követi, a minél teljesebb önmegismerést tekintve elsődleges céljának, majd efelől nyit utat a teljesség kísértetének, hogy végül a vers túloidalán rejtőző motiváló szociális és társadalmi, egyéni és közösségi gondokra is fényt vessen.

Kulcsár Ferenc verseinek alapélménye az a nagy belső feszültség, mely a fiatal költő helykereséséből és a világ kegyetlen kuszaságának látványából eredeztethető: „Mert nirvánába zuhant itt az éden”, az ember pedig „oly magányos, mint a Föld”. Ez az alapélmény szinte általános a fiatal csehszlovákiai magyar költőknél. A reá való reakciók azonban sokfélék, s Kulcsár Ferenc világának egyéni színét is a reagálás sajátossága adja. Verseiből társaiénál közvetlenebbül szól ki a hűség, az elvont filozófiai régiók helyett a föld- és életközeli szociális és szociológiai érzékenység (*Úlj oda, Menj le, Festőnő vallatása, Pincérlány*). Világának láthatók a gyökerei:

*Hogy mindenképp megérts,
hát azt mondom:
anyám megöregedett.
Egypár hajszála a földre hullt
a házajtó s a kapanyél között.*

Kulcsár Ferenc világérzékelése jobbára negatív sugallatú. A világ áttekinthetetlen kuszaságát a versek hasonlatos zaklatottsága hivatott tükrözni. A költőiség szándékoltan hiányzik, szabad asszociációk szinte ijesztő csapongása a versvilág is. A költő azonban szembeszáll ennek a kiismerhetetlenségnek és iszonyatnak felületi üzeneteivel:

*de téved ki véget harangoz
mert formálódnak jövőnk arcai
isten él erényes robotokban
és elektródok lesznek fiam barmai*

A negatív alapélménnyel való szembeszegülés bátorsága teremti meg a nézőpont elmozdításának gyakoriságát, a többféle világmagyarázás és világértés lehetőségének keresését. A teljességre törő ember világtágító próbálkozásai adnak nagy szerepet az ötleteknek s a groteszknek (*Távirat istennek, A hermafrodita éneke, A kétműi isten hegedőse, Halottsirató*). Ezek a verspróbálkozások szemléletükben és világmagyarázó szándékukban jelentenek értékeket, az ötlet élteti őket, nem a költői teremtő erő. Hiányzik belőlük a líra intenzitása. Szinte féltjük a költőt, hogy ezek a kísérletek a könnyebb — mert nehezebben ítéltető — útra csábítják a költészet nagyobb próbái elől. Idézett sorai arra is bizonyosságok, hogy a költészethez akkor jut közel, ha valóságközeli élményeiről közvetlen hangon szól. Máskor csak „egy csomó metafora” vagy hasonlat jut eszébe. Nem is mindig szerencsések. Olyanok, melyekben „az égen a nap mint szőrzsák feketéli”.

KMECZKÓ MIHÁLY: MOZDULATOK

Kihívó és téveteg képszerűség, feltűnő tipográfia jelzi Kmeckzó Mihály költői világának zavarát. Állapotokat vizsgál, önelemzéseket végez. Reá is vonatkozik, amit Fernando Pessoa-ról írt: „Számára az önelemzés: cselekvés.” Kötetének tán legjobb versében, az *Elvadult fogalmaimban* magyarázatát adja egész világerzésének, s arra is fényt vet, miként válik az önelemzés cselekvéssé, az önvizsgálat miként gazdagodhat lázadó tartalmakkal. Amíg csak szemmel értette a világot, amíg képes volt elfogadni valóságnak, amit látott, addig „rokonságban voltak a fogalmak”, addig ok-okozati rend és természetes logika jelentkezett bennük. Naiv, felületi látványhoz tapadó gyermeki tekintet látta egyszerűnek a világot. Az értelem mélyre látó tisztasága azonban szétfoszlatta ezt az egyszerű, szép és megnyugtató látványt. S ha többre egyelőre nem is képes, azt már biztosan mutatja, hogy a látás és az igazság távol esnek egymástól. A vers első szerkezeti egysége az azonoság jegyében szövődött, a második az értelem megjelenésével beálló fordulat, a harmadik pedig látszat és lényeg ellentétére épül. A gondolatmenet eme belső tagoltsága a külső formai struktúra által kap igazi érvényt. Vizuálisan is elkülönülnek az egymással ellentétes törvényű világok, a vers formaképe is jelzi az elszakadást. A szétvált elemek helye mutatja a törést, a verstükör egymásba illeszthető töredezettsége felerősíti a közvetetten szóló üzenetet: a tapasztalat és gondolat ellentétének megszűntetési vágyát.

Tartalom és forma ilyen elválaszthatatlan szerves egysége azonban ritka jelenség Kmeckzó Mihály kötetében. A kis- és nagybetűs sorok rendje, a tipográfiai bravúrok, jobbára nem vallják ki szükségességüket. Inkább zavarják mint segítik a versek esztétikai értékét, jöllehet olykor egybeolvashatóak, s ezáltal újabb jelentéreteget sejtetnek. Természettálasának eredetiségét nem tudja szintézisbe hozni a rávetített gondolatisággal: ütközik költészetében a két világ. A természeti képeket a szorongás és félelem válogatja, gondolati és világertelmező ihletésű darabjai azonban önnön szapora modorosságaikba fulladnak. Képburjánzásai csak bizonytalan „mozdulások” még a világ megértése felé, még a legjobb versek is kevés művészi értéket, gondolati izgalmat hoznak. Az ötletek féktelen sorjáztatása aligha visz közelebb az ember és a világ rendteremtő megértéséhez és megértetéséhez:

*Csordát terel a képzelet térképhátú
tehén telepszik tenyeremre tömött
tögye csengőszimfónia habzik a zene
Ritmussá oldódnak sejtjeim.*

Nem az a baj az effajta versekkel, hogy értelmetlenek, hanem hogy nem kényszerítenek művészi üzenetük befogadására.

TÓTH LÁSZLÓ: A HANGOK UTÁNZATA

A csehszlovákiai magyar lírikusok legújabb nemzedékét, az Irodalmi Szemle *Vetés* rovatában indult fiatal költőket a gondolatiság megkülönböztetett igénye kapcsolja össze. A filozófiai ihletettség és igény legszebb eredménnyel Tóth László kötetében jelentkezik. Már az *Egyszemű éjszaka* című antológiában közölt versei alapján megállapította Tózsér Árpád, hogy Tóth László „a világot az első és második jelzőrendszer síkján egyetlen időben érzékeli, tapasztalásai mindig paradoxálisak, azaz önmaguk ellentmondásával terhesek”. Kötetében még szembetűnőbb a valóság tágitásának ez a sajátos módja, az ellentétek szélső pólusainak szembeállítását. A távoli pontok szembevillantása szigorú rend törvényei szerint történik, így az ellentétezés nem groteszk játék, hanem valóban komplex világerzékelés. A születés és halál végső összefüggéseit jelzi: a „szülőszobák és a hullaházak csak

megnevezésben, lényegükben nem különböznek". A világ és benne az ember sorsa a nézőponttól függően más-más arcot mutat: „sintér vagy és kutya”. Más helyütt távolról Pilinszky kegyetlen igazságú világát idézőn szól: „hallá lett a halász”, korábbi változata szerint: „a halász kifogta magát”. E képek struktúrája jelzi, hogy Tóth László a közvetlen látványt mindig egyetemes, végső összefüggésekbe állítja, s éppen ez a totális szemlélet komorítja el világát. Minden érzékelhető kép mellé odaállítja annak egyetemes értelmezését is. Az akció és az emberi lehetőségek végső eredménye társul („te vagy a szemzőkés az összeszáradt ág”), s az ellentétezésből jobbra az ember predestináltsága, tehetetlensége válik intenzív élménnyé. A versből pedig motivált összegző üzenetként „kiégett tíz sor fájdalom”. Ezzel az alapélménnyel csak nagy ritkán szegül szembe az ellene való lázadás, mert az élmény intenzív ellentétből fakad: a fiatal nemzedék cselekvésvágyának és szűkös lehetőségeinek ütközése az emberi egyéniség megsemmisítésének, tárgyá válásának érzését hozza. Pontos képekké vetítve ugyanazt az élményt fogalmazza, melyet az itthoni lírában Rózsa Endre „elsüllyedt csatatér”-ként jellemzett, de Tóth László fájdalmasabb, mert a mögötte munkáló érzés már passzívabb:

*ágainkon fészket
rakott a tél
ingeinket föltérképezte
a járadság
szobáinkban
díszhalak a tárgyak;
fölösleges húszfűléresek:
fuldoklunk*

Tóth László keserű világa egyetlen jövőt ismer, a halált. Még az is félremagyarázott, esély pedig csak egy más halálra lehet. A képek struktúrája is lényegi statikusságot mutat: a szélső pontok összevillantása gyors belső mozgást hoz, a végeredmény viszont a tehetetlenség, a semmi. Az értelmetlen gyors igyekezet sugallata mindig a fájdalom. Tóth László világképe remények nélkül való. Innét ered érzelmi bősége. Aspektusa viszont eredendően filozófiai lényegű, ezért kemény és tiszta a hangja. Verseinek címét az ABC betűi jelzik. Ez nála nem modernkedés, hanem világképe tartalmának adekvát jelzése, az A-tól a Z-ig ugyanaz a lényeg, csak más-más képek hozzák. Negatív életérzését intenzív kifejezésével tagadja meg. Pozitív tartalmi erről sejtlenek föl. Első kötete szép érték, a csehszlovákiai magyar líra új irányának rangját jelzi. Fegyelme, gondolati tisztasága gyakran botlik még: olykor értéktelen összevisszaságokat is leír:

*a szirup mindenek hónaljában
hangyászsünök
keresztben fákon lógó társai
a kínlódo eszmék
melled zátonyán
kit császárvágással bátorítottak*

Tóth László újszerű szemlélete, képpalkotása s néhány hibátlan verse azonban arra int, hogy inkább értékeire illik figyelniük.

MIKOLA ANIKÓ: TŰZ ÉS FŰST KÖZÖTT

Az *Egyszemű éjszaka* költői közül hagyományosságával válik ki Mikola Anikó. Nem törekszik látványos külső formákra, még az írásjelek rendteremtő funkcióját is megőrzi. Versei spontán líraiságát érzelmi bőség táplálja. Közérzete, érzelmi vilá-

gának belső mozdulásai teremtik a verset, nem a világ gondolati, filozófiai igényű számbavétele. A magyar költészetben — talán az erdélyiek kivételek — egyre ritkuló érték ez a természetes líraiság, megkapó hangulatiság. Mikola Anikó versei részben arra is választ adnak, hogy miért. Úgy tetszik, veszélyes út ez fiatal költők számára. A gazdag érzelmi töltésű képet nehéz fegyelemben megőriznie, az érzelmi túlsordulás leggyakoribb megnyilvánulása pedig a hagyományos képek extrém rétegeinek sorjáztatása. Mikola Anikó lírájából az emberi kapcsolatok nagy belső drámája sötétlik. Témái a legáltalánosabb „örök témák”: zaklatott szerelem, bánat, fájdalom, magány, fájdalmas emlékezés, jóvátehetetlenség-érzés. Mindezeket intenzív harmóniavágy sokszorozza. Az érzelmi zaklatottság túlrad az önportrészzerű versekben. A közvetlen személyesség folytán a felfokozott fájdalom és vágyakozás nem párosul fegyellemmel és keménységgel. A balladás hang mély zengése frissítő versképző erő, de fegyelem s egységes átformáltság híján a versek összhatása szentimentális-romantikus áradás. Költői világának ideje az éjszaka, de nem az „egyszemű”, nem a modern értelmű, hanem a romantikából ismerős, mert képalkotása nem elég friss. Sok benne a lompos rekvizitum: „magányunk erdejében várakozó halotti gyertyák a szálfenyők”, „Rám zártad ajtóm / A kulcs elveszett”, „Nyílt sebünkől kifolyt a vér”, „a magány hetedik éjszakáján” stb. Az ilyen, immár régen kiüresedett, képek megtörik a költői látomás erejét, tisztaságát. Sikerültebbek a balladai szemléletmód töretlen kisugárzásai, az egyenmően balladás vagy zoltáros hangvételű versek. Összetett érzések hordozására alkalmasak az archaikus ihletésű látomások. A modern ember szorongását és félelmekkel mérkőző értelmét társítják:

*Hétfejű szörnyek jönnek
kénköves lángot fújnak
Idétlen szörnyek jönnek
jönnek
körüállnak
körbe zárnak*

*Félek
Félek hogy vérüket ontom
s visszaváltoznak
királyfivá vagy pásztorleánnyá.*

Mikola Anikó költészete lényege szerint nem kapcsolható a fiatal, filozófiai ihletésű csehszlovákiai magyar líra fővonalához. Jövőjét is magányos útján, azokban a verseiben látjuk felderengeni, melyek a hagyományos képstruktúrákat új elemekkel modernizálják. Legjobb verseiben a természet antropomorfizálásának *módja* sugallja a mában is helytálló emberi tartalmak keresését. Hagyomány és modernség szintézisvágya munkál bennük (*Fenyők*).

GÖRÖMBEI ANDRÁS